

EN VETENSKAPSTEORETISK VÄG TILL POSTSEKULÄR KOMPETENS

Finns det något hopp om förståelse mellan människor när även forskare är oeniga om hur världen ska beskrivas? Morten Sager visar att senare vetenskapsteori öppnar för gränsöverskridande samarbeten.

 PÅ ANNAN PLATS i detta nummer av NOD skriver Josef Bengtson att det postsekulära kan definieras som en medvetenhet om att vi lever i en tid där alla anspråk, krav och påståenden i någon mån går tillbaka på traditioner som i sig inte kan bevisas. Den neutrala platsen, "the view from nowhere", finns inte. Många som läser dessa rader kan nicka instämmande till ett sådant konstaterande: "Jo, så är det!".

Lika självklart är det att allt fler människor lever i sina egna informationsbubblor. Med ett informationsflöde som stannar inom separata ekokammare skapas en oförståelse, rädsla och ibland även ett hat mellan grupper av människor som har använts skickligt av framför allt nationalistiska rörelser som Sverigedemokraterna, brittiska UKIP, Nationella Fronten i Frankrike och nu senast Donald Trump.

Om det postsekulära kännetecknas av båda dessa fenomen – både avsaknaden av en neutral plats och förekomsten av ekokammare som drar isär världen – räcker det inte att proklamera en ny postsekulär tid. Det krävs också att vi tillsammans söker riktlinjer för vilken kompetens som behövs för att ta sig an motstridiga faktaanspråk, polariserande politiska löften och ökande sociala klyftor.

ETT KUNSKAPSTEORETISKT DILEMMA

Mitt förslag är att nyckeln till en sådan kompetens är förmågan att förstå och sedan praktiskt hantera ett klassiskt kunskapsteoretiskt dilemma som är inbyggt i beskrivningarna av det postsekulära.

Å ena sidan finns en strävan efter neutralitet, visshet och objektivitet. Här har vi en klassisk sekulär syn på samhället, och ofta även en av dagens starkaste trender inom offentligt

beslutsfattande, nämligen strävan efter evidensbaserade beslut. Behoven av mer tydliga beslutsunderlag inom de flesta sektorer är högst begripliga. Med denna hållning finns samtidigt en risk att vi helt bortser från att kunskap inte sällan verkar höra samman med makt. Det är lätt hänt att socialt dominerande grupper får inflytande över vilken kunskap som ska sökas, och hur.

Å andra sidan finns insikten om all kunskap är lokal och beroende av perspektiv. Här har vi många postmoderna, konstruktivistiska och relativistiska insikter och, som framgår av Bengtsons introduktion, även tanken på det postsekulära. Med denna hållning finns risken för radikal relativism, det vill säga, att *min* sanning inte har något med *din* sanning att göra. Det blir omöjligt att ifrågasätta andras kunskapsanspråk eftersom alla anspråk är knutna till sina perspektiv. Identitetspolitikens fokus på enskilda gruppers privilegierade erfarenheter hör också hit.

ETT VETENSKAPSTEORETISKT BEGREPP

Detta dilemma blir kanske mest laddat inom vetenskapsteorin. I studiet av hur vetenskap görs och kan förstås finns begrepp som i destillerad form belyser de paradoxer som finns i det övriga samhället. Ett av dessa begrepp samlar problemet i sin mest skarpa form. Begreppet är "inkommensurabilitet". Det betyder bokstavligen, stavelse för stavelse, att det inte finns någon gemensam måttstock ("in" = inte, "kom" = gemensam, "mensurabilitet" = måttstock). Utan att ha hört begreppet är vi alla bekanta med fenomenet. I krocken mellan datorer eller programvaror kallar vi det inkompatibilitet. I möten mellan kulturer kallar vi det kulturkrockar. I jämförelsen mellan olika språk hävdar vi kan-

ske att vissa ord som ”lagom” och ”fika” är översättbara. I studier av vetenskapens utveckling och krocken mellan olika forskares teorier har detta benämnts inkommensurabilitet.

Tesen om inkommensurabilitet hävdar att vetenskapliga teorier, trots att de beskriver samma värld, ibland är inkompatibla, språkligt översättbara och påminner om kulturkrockar. Det var Thomas Kuhn och Paul Feyerabend som gjorde fenomenet allmänt känt genom sina texter om vetenskapens utveckling, båda utgivna 1962. Den viktigaste av dessa blev Kuhns bok *The Structure of Scientific Revolutions*.¹

För att se det revolutionerande med Kuhn måste vi förstå vad han bröt med. Fram till 1962 fanns en stark föreställ-

Vilken kompetens behövs för att ta sig an motstridiga faktaanspråk, polariserande politiska löften och ökande sociala klyftor?

ning om att vetenskapen gav en neutral beskrivning av världen som gradvis närmade sig sanningen. Ett mål var att med ett universellt giltigt språk beskriva allt som vetenskapen kommit fram till.²

Kuhns revolution bestod i att han visade att vetenskapen utvecklades genom en rörelse mellan kulturella öar eller ”paradigm” som med (delvis) skilda språk definierade vad som var kunskap. Även i påstått objektiva och värderingsfria naturvetenskaper som fysik och kemi, fanns det alltså inbyggda föreställningar och antaganden om vad världen består av och hur den ska undersökas. Olika riktningar inom forskningen har unika språk, värderingar, erfarenheter och kompetenser som utgör skilda paradigm. Dessa byts, enligt Kuhn, ut med jämna mellanrum i ”paradigm-skiften”, ett ord som idag används för snart sagt varje anspråksfull förändring.

VETENSKAPEN SOM BILD FÖR SAMHÄLLET

Det finns en poäng i att se på parallellerna mellan vetenskapen och övrig samhällsutveckling. Även om vetenskapen sedan 1960-talet fallit från en upphöjd position är den fortfarande urtypen för en rationell verksamhet där män-

niskor, ibland efter tider av stark oenighet, till sist kommer överens om hur världen ska förstås. Vetenskapen kan på så sätt fungera som en koncentrerad bild av, eller ett ideal för samhället. Om det i samhällets mest förnuftiga verksamhet finns ofrånkomliga krockar, ojämförbarheter och inkompatibiliteter – såsom inkommensurabilitetstesen hävdar – får det konsekvenser för andra försök att skapa enighet eller hänvisa till gemensamma fakta. Det finns tydliga paralleller mellan Kuhns bild av vetenskapen och ett postsekulärt ”medvetande om att varje åsikt, föreställning och ställningstagande görs utifrån vissa perspektiv och icke bevisbara grundantaganden” som Bengtson skriver. Det mest olycksbådande är i så fall att den utvecklingen inkluderar internetbubblornas och ekokamrarnas informationsisolering. Med vetenskapsteori i ryggen kan detta isärdragande av samhällen berättigas som ett utslag av relativistisk ojämförbarhet mellan skilda paradigm. Finns det något hopp om förståelse mellan människor när även forskare är oeniga om hur världen ska beskrivas?

Även om parallellerna är olycksbådande finns det anledning att hålla sig kvar i vetenskapsteorin, trots att den, efter Kuhn, brottas med liknande problem och frågor som de postsekulära analyserna. Det ”postkuhnska” och det postsekulära är i så måtto uttryck för samma skeende. Olika kunskapsanspråk och föreställningar, värderingar och grundläggande antaganden står emot varandra. Hur ska de vägas, granskas och jämföras i tolkningarnas och internetbubblornas tid? I jakten på en postsekulär kompetens finns en nyckel i hur senare vetenskapsteori har hanterat inkommensurabilitetstesen.

VETENSKAPSTEORI EFTER KUHN LÖSER DILEMMAT

Under 1980-talet växte det fram en ny vetenskapsteori som såg att inkommensurabilitet inte var ett så ödesdigert problem för vetenskaplig forskning som Kuhn antagit. Det verkade inte vara ett stort problem för forskarna själva att det saknades ett gemensamt språk, åtminstone inte för de som höll på med experiment. Ian Hacking visade i sin *Representing and Intervening* (1983) hur experimentalister, trots olika teorier om exempelvis en nyupptäckt elementarpartikel som positronen, kunde samarbeta alldeles utmärkt. Inte heller var detta något oöverstigligt problem för samarbeten mellan teoretiker och experimentalister.

En av vetenskapsfilosoferna i denna vändning, Peter Galison, kunde visa hur olika specialister inom fysik skapade blandspråk för att kunna samarbeta kring exempelvis partikeldetektorer över disciplingränser.³ Dessa blandspråk kan närmast liknas vid de språkliga utvecklingar som sker i

mötet mellan olika språkgrupper under termer som pidgin-språk eller kreolspråk. Biokemi och nanoteknologi är exempel på samarbeten som inletts på det sättet, och som sedan växt till sig och blivit egna discipliner och modersmål för uppväxande forskare.

Galisons beskrivningar accepterar alltså att det finns grundläggande skillnader mellan forskargrupper vid en viss tid, men pekar på att vetenskapen utvecklas just för att några forskare utgår från att det går att mötas trots dessa skillnader. Mötet blir inte möjligt för att det finns ett neutralt språk utan för att somliga, trots detta, envisas med att vilja dra nytta av varandras insikter, instrument, begrepp eller metoder. För att göra det måste de mötas och vara beredda att både förenkla sitt modersmål och skapa nya komplicerade blandbegrepp som fångar det nya området ”mellan” ursprungsdisciplinerna. Samarbetet och utvecklingen av ett nytt blandspråk (som ibland utvecklas till ett nytt modersmål) kräver med andra ord en ”trading zone” där ingen specialist inledningsvis är hemmastadd. Begreppet hämtar Galison från antropologiska studier av hur folkgrupper har lyckats mötas trots språkliga och kulturella skillnader och utbyta varor och tjänster. De behöver inte vara överens om betydelse av de kaurisnäckor som används i utbytet. På ett liknande sätt hittar Galison forskare som samarbetar utan att vara helt överens.

Med Kuhns syn på vetenskapens bundenhet av paradig som är ojämförbara verkar det omöjligt att mötas över ”stamgränserna”. Med Galisons fokus blir dessa skillnader betydelselösa. Inkommensurabiliteten kan mycket väl vara ”sann” så tillvida att den finns där, om man vid en viss tidspunkt på djupet försöker förstå skillnaderna mellan två olika forskargrupper. Men det betyder inte att den är betydelsefull. Skillnaderna måste inte bli avgörande i ett gemensamt projekt. Anledningen är att det nya projektet varken är det ena eller det andra, utan något tredje. Även om det finns grundläggande skillnader, och därmed grogrund för relativism, betyder det inte att en sådan skepticism präglar samarbetet.

Därmed är det tydligt att kunskapssynen kommer att vara helt olika beroende på om man söker samarbete eller ej, och om man är framåtriktad eller bakåtblickande. I en situation utan samarbete är det korrekt att det råder inkommensurabilitet. I ett samarbete däremot skapar man fysiskt och begreppsligt en ny situation där allt går ut på att göra inkommensurabiliteten betydelselös. I ett bakåtriktat letande efter skillnader går det att hitta en mängd inkommensurabiliteter. Med riktning framåt är frågan i stället var man kan mötas och dra nytta av varandras insikter och arbetssätt.

FYRA STEG TILL POSTSEKULÄR KOMPETENS

Galisons beskrivning av tvärvetenskapliga samarbeten ger oss fyra grunddrag till vad som behöver präglade en postsekulär kompetens.

Steg 1: Se upp för relativistiska övertolkningar av inkommensurabilitetsteser

Kunskapssteoretiskt är det inte tal om relativism, att man överger tanken på objektivitet, vetenskaplig skärpa eller kritisk granskning av fakta, även om kulturskillnader är högst närvarande. I forskarnas samarbeten lämnar man visserligen ett antal komplexiteter i sina moderdiscipliner bakom sig; visserligen uppstår nya kunskapsnormer där mötet sker; visserligen arbetar man med kriterier som kan skilja sig åt från ursprungsdisciplinerna; men, det betyder inte att man överger det vetenskapliga hantverket eller kraven på objektivitet. En viktig del handlar i stället om att etablera nya kriterier för hur vetenskaplig kvalitet ska bedömas.

En sådan vetenskapsteori antyder att ett postsekulärt samtal inte behöver överge tanken på objektivitet och kritisk granskning. Förekomsten av inkommensurabilitet och insikten om kunskapers beroende av traditioner och paradig behöver, enligt Galison, inte äventyra tanken på objektiv kunskap och vetenskaplig skärpa. Upphöjelsen av inkommensurabilitet till en allmän sanning om grupperas kunskapsanspråk och värderingar, som därmed utesluter

möjligheten till objektivitet, drar för höga växlar på Kuhns teori och bortser från viktiga insikter i postkuhnsk vetenskapsteori.

Steg 2: Tunn men tillräcklig förståelse

Det som eftersöks är inte en fullständig förståelse av det andra paradigmet, utan en förståelse som är "good enough". Det är i detta sammanhang som Galison talar om "tunn förståelse". Det är inte säkert att den ursprungliga inkommensurabiliteten mellan områdena någonsin löses. Hur ofta ställs det inte krav på en fullständig förståelse av den andre, snarare än tillräcklig förståelse? Eller omvänt: Hur ofta tas inte en enda uppenbar krock till intäkt för att helt avbryta ett samarbete. En person eller rörelse har sagt si eller så, gjort det ena eller det andra. I den svenska debatten räcker det med en koppling till en politisk oenighet för ett totalt avståndstagande. Här finns inte ens en tunn förståelse. "Guilt by association" är ett av de största hindren för ett postsekulärt samtal. För att möjliggöra tillräcklig förståelse borde antagligen ett stopp på obestämd tid införas för den sortens argumentation.

Steg 3: Syftet är samarbete, inte positionering

"Trading zones" är inte möjliga utan den envisa tron på att något nytt och viktigt kan utträttas genom samarbete. Även om det kan finnas misstänksamhet så är forskarsamarbeten

i allmänhet goda exempel på generösa tolkningar i strävan efter ett ömsesidigt lärande. "Trading zones" är inte riskabla nollsummespel där någons död blir den andres bröd. Fokuset är pragmatiskt, inte ideologiskt. Det som söks är samordning, inte isärdragnig. Blicken är riktad framåt, inte bakåt. Man är intresserad av att uppnå något nytt, inte att gräva fram grundläggande historiska skillnader som bevisar inkommensurabiliteten mellan disciplinerna.

Postsekulär kompetens i detta perspektiv innebär att vara vaken över misstänkliggörande tolkningar som präglar många debatter i massmedia och sociala medier. Ett stort hinder för postsekulärt samarbete är den smala åsiktskorridor där positionsbestämning av motståndare är viktigare än konkreta lösningar på viktiga samhällsproblem. Ofta ligger rädslan för att råka stödja "fel" grupp som en våt filt över meningsutbytet. Vilken etikett vill man förknippas med och inte, just nu? I Galisons exempel är sådana etiketteringar märkbart frånvarande.

Steg 4: Hitta platser för konkret utbyte

"Trading zones" finns *någonstans*. De är inte abstrakta utan konkreta. De görs genom faktiskt utbyte mellan forskare och kräver utveckling av språk i vid bemärkelse. Detta inkluderar begrepp, men också nya maskiner, instrument, metoder och sätt att arbeta. Dessa platser och språk finns någonstans i form av laboratorier, konferenser, publikationer och ibland även nya institutioner.

Ett postsekulärt samtal behöver inte överge tanken på objektivitet och kritisk granskning

Denna del av Galisons teori antyder att isärdragningen av informationsflöden inte enbart är en fråga om vetenskapsteoretisk relativism eller inkommensurabilitet. Det är lika mycket fråga om en brist på mötesplatser. Genom utvecklingen av internet och moderna transporter har det aldrig förut funnits så goda förutsättningar att mötas, såväl fysiskt som via nätet. Detta handlar följaktligen inte om principiella möjligheter – vilket inte räcker – utan faktiska platser, faktiska möten. I en postsekulär kompetens ingår skapandet av sådana möten.

Det är intressant att Sverige under 1900-talet präglats av flera sådana unika mötesplatser. Folkrörelserna – däribland kyrkorna – skapade fysiska möten mellan människor där idéer kunde brytas mot varandra. Uttunnningen av dessa rörelser skulle kunna visa sig vara en av de stora orsakerna till den växande polarisering som vissa konstaterar idag.

Många av oss kan hålla med om detta på ett principiellt plan och sedan i praktiken, en vardagskväll på Twitter, vara ointresserade av att lyssna till oliktankande och utsätta egna uppfattningar för granskning. Det beror antagligen på vår inneboende ovilja att ha fel, eller som psykologerna säger, vår ”confirmation bias”.⁴ När detta blir en ”informations(o) vana” hamnar vi i en situation med ekokammare. Här räcker det inte att med Galison och andra hävda att inkommensurabilitet inte är ett slutgiltigt hinder. Ännu viktigare är att inse behovet av möten och platser för ny kunskap. Det är en formidabel utmaning som kräver hårt arbete i paritet med folkrörelsernas utveckling. Bloggaren Jacob McMillen talar om behovet av ”Echo Busters”, det vill säga personer i ens informationsflöde som inte håller med dig, men som ändå respekterar dig och tvärtom.⁵ Nätverket #jagärhär bygger på samma logik: Att skapa förståelse för olika argument på nätet snarare än de två kanske vanligaste alternativen: att antingen bidra till mer näthat eller väja undan i passivitet. Sådana praktiska lösningar är digitala folkrörelser som arbetar enligt Galisons ”trading zones”.

Vem har eller kan uppnå postsekulär kompetens? Den som är beredd till generösa tolkningar av motparterna för att få en förståelse som är tillräcklig för gränsöverskridande samarbeten – inte bara i teorin utan även i praktiken.

FOTNOTER

- 1 Utifrån Feyerabends och Kuhns skrifter finns en uppsjö betydelser av inkommensurabilitet. För den som vill dyka ned i dessa rekommenderas att börja i Stanfords Encyclopedia of Philosophy <http://plato.stanford.edu/entries/incommensurability/> där begreppets förhistoria spåras och sedan fortsätta med Kuhns *The Structure of Scientific Revolutions* (1970, 2:a reviderade upplagan).
- 2 De tydligaste förespråkarna av detta ideal var de logiska positivisterna.
- 3 Galison, Peter (2010), ”Trading with the Enemy” i *Trading Zones and Interactional Expertise* (red) Gorman. Cambridge: MIT Press.
- 4 Kahneman, Daniel (2011) *Thinking Fast and Slow*. Farrar Straus Giroux.
- 5 <http://brazenchurch.com/escape-the-echo-chamber/>

MORTEN SAGER

Stiftelsen Nathan Söderbloms Minnesfond

utlyser härmed stipendier avsedda för:

- studier vid Ecumenical Institute i Bossey, Schweiz
- forskning och studier inom ekumenikens område
- deltagande i internationella ekumeniska seminarier och konferenser, särskilt gällande fredsrelaterade frågor

Ansökan ska vara fonden tillhanda senast den 28 februari.

För mer info se www.skr.org

Stiftelsen Nathan Söderbloms Minnesfond

西 东

Möte mellan
öst och väst

Kinakurs

– studera ett läsår i Asien

Tre spår:

Kultur

Språk

Diakoni

hyllieparkfolkhogskola.se

 Hyllie Park
Folkhögskola